

Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia
National Museum of Union, Alba Iulia

Este oportună introducerea în BRV a unei lucrări a umanistului Ioannes Decius Barovius, tipărită la Cluj, în 1593?

*Is it appropriate the inclusion in the "Old Romanian Bibliography" of a work
by Ioannes Decius Barovius, printed in Cluj, in 1593?*

By this study it is questioned whether the introduction in the *Old Romanian bibliography* of a Transylvanian Renaissance edition is suitable or not; more exactly, we refer to the work written by the humanist Ioannes Decius Barovius, *Syntagma iuris imperialis et ungarici...*, that appeared in Cluj, in 1593, in Heltai's publishing house. The work is an interesting and representative Renaissance study, written by a law specialist who was also an European renowned author, settled down in Transylvania during his last years.

Keywords: Romanian old book, *Transilvanica*, juridic literature, Renaissance, Humanism

Institution's address: str. Mihai Viteazu, nr. 12 – 14, Alba Iulia, România, tel. + 40.258.813.300,
e-mail: mnuab@yahoo.com, URL: www.mnuai.ro

Personal e-mail: peace_gabi@yahoo.com

Prin intermediul lucrării de față nu încercăm neapărat să dăm un răspuns definitiv unei astfel de întrebări, care ni se pare a fi deosebit de firească, ci să problematizăm unele aspecte ale catalogării și regândirii principiilor după care a fost realizată *Bibliografia Românească Veche*.

Prima noastră evaluare practică a unui exemplar al lucrării lui Ioannes Decius Barovius, *Syntagma institutionum iuris imperialis ac ungarici...*, Cluj, 1593, datează din 2007-2008, când la invitația doamnei Ileana Dârja (care încerca să reunească, sub oblăduirea Bibliotecii Naționale a României, mai multe studii referitoare la colecțiile de carte veche ale filialei albauliene într-un volum omagial¹) am căutat să evaluăm dacă existentul de carte veche românească din fondul *Bibliotecii* documentare *Batthyaneum* din Alba Iulia este optim reprezentat în catalogul tipărit în 1980.

Cu ocazia respectivă am încercat să lărgim, sub aspect teoretic cel puțin, aria investigațiilor efectuate până atunci, prin încercarea transunerii mai consecvente în practică a principiilor care au stat la baza catalogării inițiale, de fapt aceleași care au patronat și la realizarea *Bibliografiei Românești Vechi*. Constatările noastre au fost acelea că principiile respective de catalogare nu au fost aplicate integral în practică în cazul catalogului menționat, ca de altfel - cum se știe de mult - nici în cazul BRV-ului, ceea ce ne obligă la niște teoretizări de care probabil ar fi bine să ținem seama, de dragul consecvenței metodologice și al coerenței științifice, la reeditarea BRV-ului, despre care se vorbește în diferite cercuri (inclusiv în cadrul reuniunilor de bibliografie veche și bibliofilie din ultimii ani de la Alba

Iulia²), cel puțin de prin 1980. Desigur ideile pe care încercăm să le dezvoltăm sunt novatoare (chiar probabil prea novatoare), mai ales dacă ne raportăm la modul concret în care au fost introduse în BRV edițiile corespunzătoare secolului al XVI-lea, când inițiatorii repertoriului au fost realmente consecvenți atât principiului teritorial (apariția lor pe teritoriul actual al României), cât și celui de conținut (lucrările să fie redactate în slavonă sau română și să fie reprezentative pentru viața culturală românească a vremii), deci în manieră restrictiv românească, principiile respective fiind modificate în sensul unei evidente diversificări (inclusiv în cel al introducerii în BRV a unor ediții de *transilvanice*) pentru perioadele ulterioare ale repertoriului, în cazul edițiilor din secolul al XVIII-lea, de exemplu, și al celor din primele trei decenii ale secolului al XIX-lea.

Pornim cu comentariile noastre actuale de la cele constate practic în cazul tipăriturilor „românești” de la Batthyaneum, dar modul lor de catalogare îl copia pe cel de realizare a BRV-ului. Astfel, s-a putut constata că la Biblioteca Batthyaneum se catalogaseră în 1980 62 de exemplare de tipărituri³, realizate în limba română - în special cu litere chirilice (dar și cu litere latine), precum și cu litere latine, grecești și gotice - în limbile latină, greacă, sau germană⁴.

Am relevat anterior, pe marginea catalogării respective faptul că nu se menționa în studiul amplu din 1980 o *transilvanică* de secol al XVI-lea, asupra căreia insista în același an (1980), o altă autoare⁵, care făcea referiri la apariția tipografică deosebit de interesantă (care constituie de fapt și exemplul concret la care ne raportăm), din 1593, (abordarea tipăriturii respective se afla, nota bene, sub

incidența noțiunii de *Carte Românească Veche*, așa cum reieșea din titlul ultimului studiu avut în vedere, deși nu s-a avansat atunci explicit ideea că lucrarea avută în vedere, privită din acest unghi, ar fi putut fi considerată și ca o completare la *BRI*, ci faptul respectiv putea fi doar o consecință logică indirectă), respectiv cea care constituie și pretextul sau punctul de pornire al considerațiilor noastre actuale⁶.

Astfel, raportându-ne la cazuri concrete, considerăm totodată, la un moment dat, că autoarea primului studiului invocat ar fi putut foarte bine să catalogheze inclusiv trei incunabule de la *Batthyaneum*, dacă ar fi să aplicăm cu consecvență toate consecințele metodologice care decurg din luarea în considerație a noțiunii lărgite de carte veche tipărită având implicații românești în general, respectiv, în acest caz, legate de proveniența teritorială (anume de pe actualul teritoriu al României) a autorilor unor texte tipărite în perioade diferite, inclusiv în cea incunabulară⁷, sau chiar cu contribuția unor meșteri tipografi proveniți din același spațiu (ceea ce ar constitui un alt aspect al problemei, cu deschidere inclusiv spre incunabule, pentru că sunt cunoscuți astfel de meșteri ai tiparului european al secolului al XVI-lea originari din Transilvania cum bine se știe) etc. Ca atare, puteam considera, sub aspect exclusiv teoretic, că s-a omis din catalogul de la *Batthyaneum* (sau oricum nu ar fi fost cu totul deplasat să fi fost avută în vedere) o serie de trei tipăriri timpurii incunabulare, respectiv *Pelbarti de Themeswar Ord<inis> S<ancti> Franc<isci> Sermones de tempore, Sermones de Sanctis și Sermones quadragesimales*, apărute la Hagenau, în anii 1499-1500, în 4⁸. Inconsecvența respectivă, de respectare a principiului teritorial al elaborării repertoriilor bibliografice de anvergură (și a cataloagelor, în cazul în speță, poate fi pusă în paralel cu faptul că autoarea amintită a catalogat, de exemplu, ediția în limba germană a lucrării *Descriptio Moldaviae*, a lui Dimitrie Cantemir, apărută în limba germană la Leipzig în 1771, ceea ce o obliga la căutarea tuturor situațiilor de același gen (sau apropiate ca semnificații) din colecție, inclusiv la extinderea abordării spre autori originari de pe (sau reprezentativi pentru) teritoriul Transilvaniei, Banatului, Partiumului istoric sau Maramureșului (regiuni incluse actualmente în teritoriul de stat al României, mai ales că principiul apartenenței teritoriale atât a tipăriturilor, a autorilor lor cât și a officinelor implicate este de primă importanță în metodologia redactării unor *Bibliografii* generale, reprezentative pentru anumite entități statale sau naționale actuale sau din vechime). Mai mult, ea a inclus în catalog inclusiv lucrări care aveau doar traducători români, după modelul *BRI*-ului, ca în cazul celei a lui Heineccius, *Elemente de filosofie, logică și etică*, apărută la Viena, în tipografia lui Gheorghe Vendotis, tradusă de Vornicul Grigorie Brâncoveanu, precedent care, desigur, impunea includerea în catalog a tuturor lucrărilor de acest gen din colecția evaluată (dacă ar mai fi existat astfel de situații), ceea ce deschidea o nouă perspectivă de abordare metodologică, care s-ar fi convenit la rândul său a fi tratată cu consecvență (noi acum nu o urmărim ca atare, pentru a nu ne pierde în digresiuni, chiar dacă ele sunt interesante și probabil în mod real profitabile pentru redactarea mai corectă, mai diversificată și îndeosebi

mai consecventă cu propriile criterii de abordare, neduse până la ultimele lor consecințe, a *Bibliografiei Vechi a României*⁹).

Apoi era de semnalat, ca un neajuns dintre cele mai importante, în optica noastră, faptul că nu au fost incluse în catalogul de la *Biblioteca Batthyaneum* nici pe departe sistematic toate *transilvanicele* din colecție, care pot face parte din *Bibliografia Veche a României*, ca specimene ale tiparului produse pe actualul teritoriu al țării și ar fi trebuit avute în vedere sistematic, de vreme ce s-a început repertorierea lor, mai mult sau mai puțin aleatorie în *BRI*.

Abordarea integrală în catalog a *transilvanicelor*, a căror catalogare prima autoare amintită o inițiasă totuși, aproape inconștient de sine, ar fi avut ca efect faptul că tipăriturile cu implicații *stricto sensu* românești s-ar fi "pierdut", oarecum, în masa celorlalte, mult mai numeroase (de ordin sutelor, dacă erau luate în calcul și foile volante, a căror repertoriere *BRI*-ul o începuse de asemenea), dar acesta nu ar fi fost un impediment, ci un câștig științific real, în opinia noastră (în sensul așezării în dialog direct a creațiilor culturale românești propriu-zise cu cele ale naționalităților conlocuitoare etc.).

Ne conturăm mai bine observațiile de bibliografiere pe care dorim să le formulăm cât mai clar cu putință, pornind de la situațiile pe *RMN* care bibliografia selectivă folosită ni le sugerează și de la raportarea lor la cazul în speță a lucrării lui Barovius, care nu figurează în *BRI*. Astfel se resimte necesitatea introducerii în evaluarea de față și a modului în care a fost întocmit *Catalogul Transilvanicelor*, de la Biblioteca Brukenthal din Sibiu, care de fapt a și cimentat în istoriografia românească conceptul admis actualmente de tipăritură transilvanică¹⁰. Autoarea impresionantei lucrări evaluase aproximativ 1140 titluri, în mult mai multe exemplare, dintre care, volumic, cele propriu-zis imprimare în oficine transilvane (din Aiud, Alba Iulia, Bistrița, Brașov, Cluj, Mediaș, Oradea, Sibiu, Șumuleu Ciuc, Târgu Mureș) se ridicau la aproximativ 770 exemplare, depășindu-le pe cele imprimate în oficine europene, care însă proveneau din centre mai numeroase, grupul lor fiind mult mai diversificat, din punctul de vedere al provenienței. În cadrul catalogului respectiv au fost incluse incluse și *transilvanice* de secol al XVI-lea, care nu figurau desigur în *BRI*, dar erau în general bibliografiate în *RMK* și *RMN*.

Problema cea mai spinoasă a abordării de față este desigur aceea dacă *transilvanicele* ar trebui să figureze integral, sau nu ar trebui să figureze de loc în *BRI*, sau în viitoarea *Bibliografie Veche a României*. Noi înclinăm conceptual înspre acceptarea ideii includerii lor sistematice, dar sunt desigur și destule argumente contrare. În primul rând aspectul noului repertoriu care ar rezulta ar fi mult mai greoi (poate chiar inacceptabil de greoi!), tipăriturile propriu-zise românești fiind, probabil copleșite de cele reprezentative pentru cultura altor etnii sau naționalități, în cazul *transilvanicelor* de cele reprezentative pentru cultura medievală și modernă a națiunilor privilegiate transilvane (maghiarii, sașii și secuii), ceea ce ar conferi un aspect oarecum straniu unei astfel de *Bibliografii*. Dar câștigurile istoriografiei românești ar fi imense, de pe urma repertorierei tuturor acestor produse ale

tiparului transilvan, cu deschiderile sale înspre produsele tipografice ale unor oficine europene (în cazul autorilor transilvăni editați în afară, sau al referirilor străine la istoria, geografia, obiceiurile etc. din zona respectivă, de-a lungul vremurilor). Utilitatea extraordinară a unei astfel de abordări interetnice, cu spectaculoase deschideri pentru aprofundarea istoriei naționale a fost deja probată, în istoriografie, prin strădania cu totul remarcabilă a lui Andrei Veress, prin *Bibliografia română-ungară...*¹¹, de care realizatorii BRV-ului nu au ținut cont, ci, cu deosebire de contribuțiile sale privind foile volante românești, pe care le-au preluat în întregime. Dar munca de bibliograf a lui Andrei Veress servește foarte mult la valorificarea istorică superioară a surselor tipografice vechi, sub multiple aspecte, încât ignorarea contribuțiilor sale bibliografice sistematice, sau lăsarea lor într-un plan paralel cu cel al BRV-ului, nu constituie chiar o atitudine pe deplin profitabilă, nici pentru istoriografia românească, nici pentru cazuistica *transilvanicelor* în sine, nici pentru o repertoriere cât mai cuprinzătoare și mai diversificată a produselor tiparului de pe teritoriul actual al României.

În privința raportului *transilvanicelor* cu BRV-ului, se conturează și ideea că ele ar putea să se afle într-un raport asemănător cu cel al seriilor denumite generic, la rândul lor, *Moldavica* și *Valabica*, dacă este să ne raportăm, la entitățile politice românești vechi, cazul seriei *Transilvanica* fiind oarecum special din punct de vedere istoric, deoarece autonomia provinciei a dispărut de la începutul secolului al XVII-lea, după cucerirea sa de către austrieci, de exemplu, dar detaliile respective de istorie politică nu trebuie să impiezeze asupra muncii de repertoriere bibliografică, pentru că adeseori cultura, chiar și în vremurile vechi, nu a avut frontiere politice ferme. Sigur *Bibliografia Veche a României* ar putea fi realizată etapizat, mai întâi eforturile să se canalizeze spre *Bibliografia Provinciilor* (adică a subseriilor *Valabica*, *Moldavica*, *Transilvanica*), ea putând rezulta foarte firesc din reunirea contribuțiilor bibliografice regionale respective. Iar din această optică ideatică în *Transilvanica* ar trebui să figureze și toate producțiile tipografice românești, de pe acest teritoriu generic (în care să fie incluse și provinciile marginale Banatul, Partium-ul, Sătmarul, Maramureșul). Sigur o problemă importantă a noului efort de bibliografiere integrală a tipăriturilor vechi și moderne ar fi cea a racordării cronologiei *Bibliografiilor* noastre, la cea a cărții europene.

Dar să nu ne îndepărtăm cu totul de scopul concret al lucrării de față.

După aceste considerații nu doar introductive pentru subiectul în speță al lucrării de față, ci aflate în consonanță intimă cu el, încercăm să ne referim la situația piesei selectate pentru a fi comentată sub aspect bibliografic cazuistica sa (inclusiv sub aspectul unor implicații culturale de profunzime).

Volumul care include lucrarea lui Barovius, în 4°, s-a păstrat integral în colecția de la Batthyaneum. Legătura sa este de epocă, de carton, cu învelitură din pergament, cu capital-band în două culori (acum șterse), tranșa colorată, într-un cenușiu verzui- albăstrui, bine asortat cu pielea.

Discrete motive ștanțate apar pe coperti, *linii duble* și *ghinde*. Inițialele "P. Z.", scrijelite pe copertă, constituie un evident *ex-libris* (ca *supra libros* - urile), corespunzător de altfel *ex-libris*-ului manuscris de pe foaia de titlu, semnalat mai întâi de către Eva Mărza: "Pauli Zemetsej (?)[...]"¹². La cotor se profilează 4 nervuri. Pe coperta I în interior, sus, apare un text în limba latină, iar mai jos, cu aceeași cerneală și probabil de aceeași mână, a unui fost bibliotecar de la Batthyaneum: "*Opus Rarissimum*". Pe foaia de gardă I r cu aceeași cerneală s-a redactat o altă însemnare în limba latină

Reamintim faptul că acest produs al tiparului transilvan de la sfârșitul secolului al XVI-lea nu figurează în BRV, dar nu numai acest aspect este oarecum îngrijorător, la ora actuală, cât faptul că mai nimic din activitatea oficinei tipografice clujene a lui Gaspar Heltai și a continuatorilor săi, după 1574, nu apare repertoriat în BRV, ca și cum atelierul respectiv nici nu ar fi funcționat în secolul al XVI-lea în zona geografică a actualei României, prima tipăritură clujeană, amintită în volumul I al BRV-ului, fiind *Catechismul* de la Cluj din 1703¹², redactat, este drept în limba română, cu litere latine. În BRV, IV figurează *Cartea de cântări (psalmi)* în limba română, cu litere latine, din 1570, ca fiind imprimată fie la Oradea, fie în oficina lui Gaspar Heltai de la Cluj¹³, ultimul atelier tipografic amintit fiind pomenit doar în acest context, incert, pentru întreg secolul al XVI-lea. Pentru o *Bibliografie* în limba română a tipăriturilor apărute pe actualul teritoriu al României este totuși foarte puțin, ceea ce ar pleda, eventual pentru ideea introducerii lucrării lui Barovius în BRV. Dar argumentul contrar ar fi acela că în momentul acceptării sale, ar trebui introduse în repertoriu, sistematic, toate *transilvanicele*, ceea ce ar schimba radical înfățișarea *Bibliografiei Vechi a României*.

Sigur modelul prin excelență actual al catalogării *transilvanicelor*, în sens restrictiv, adică în cel al luării în calcul doar a emisiunilor tipografiilor maghiare, săsești și secuiești din Transilvania este evident în cazul catalogului realizat de Doina Năgler¹⁴. Pentru autoarea respectivă conceptul de *transilvanice* a fost modelat și ajustat, prin excluderea cărții vechi românești, respectiv a producției oficinelor românești active în Transilvania, ceea ce reprezenta o reducere a criteriului teritorial de repertoriere, o abordare restrictivă a acestui concept. În fond *transilvanice* ar trebui să însemne tot ce s-a produs în oficinele transilvane în perioada veche și modernă a tiparului și aici desigur se impun și norme de cronologie riguroasă, cum s-a mai specificat. Pentru autoarea menționată perioada tiparului vechi transilvan, excluzându-i pe români (și nu numai pe ei, ci și alte etnii transilvane care vor mai fi avut și ei producții tipografice proprii) merge până la 1800, ceea ce este și ea o cronologizare oarecum arbitrară, desigur utilă doar pentru nivelul conceptual actual.

Criteriul teritorial și cel etnic de bibliografiere nu sunt unice, în sensul că principiul teritorial a fost modelat și prin luarea în calcul a autorilor transilvăni care au publicat în oficine europene, ceea ce este desigur foarte bine pentru deschiderea tematică a catalogului de la Sibiu. Centrele tipografice străine invocate erau impresionante prin diversitate: Amsterdam, Banska Stiavnica, Bautzen,

Bratislava, Buda, Coburg, Dresda, Erfurt, Erlangen, Frankfurt, Gotha, Göttingen, Halle, Hardewijk, Helstedt, Jena, Köln, Leipzig, Lemgo, Lezda, Meissen, Münster, Nürnberg, Oppenheim, Raab, Rinteln, Tirnavia, Tübingen, Utrecht, Viena, Wittenberg, iar cele transilvane doar Aiud, Alba Iulia, Bistrița, Cluj, Mediaș, Oradea, Sibiu, Șumuleu Ciuc, Târgu Mureș.

Prima tipăritură de Cluj pe care a repertoriat-o Andrei Veress în 1931 era o *heltaiană* din 1550, *Ritus explorandae veritatis, quo Hungarica natio in dirimendis controuersijs ante annos trecentos et quadraginta usa est, et eius testimonia plurima, in Sacratio summi templi Varadien[si] reperta*¹⁵ - care imortaliza numele ale celor supuși la *judicata fierului*, multe dintre ele fiind românești, între 1208-1235, ceea ce sub aspectul conținutului cultural și istoric are importanță deosebită pentru noi. Astfel, trecerea în revistă a transilvanicelor de secol al XVI-lea repertoriate în lucrarea lui Veress este oportună pentru a pune în lumină importanța istorică de excepție a acestor tipărituri vechi, inclusiv pentru istoria românilor, așa cum le evidențiază istoricul amintit printr-o lucrare editată în limba română, înlesnind foarte mult cercetarea noastră istorică în general. Seria continuă așadar cu o carte în limba maghiară de *cântece de vitejie* (un fel de cronică versificată), tipărită de György Hoffgreff la Cluj (35, p. 14-16), apoi cu o alta, imprimată în aceeași officină, respectiv cu *[Carmina varia]* (43, p. 18), din 1558. Din 1565 data *Historia Inclitii Matthiae Hunyadi...*, a lui Antonius Bonfinius, apărută în officina lui Gaspar Heltai, în folio de 136 foi nepaginate, lucrare extrem de importantă pentru istoria perioadei respective (88. p. 26-27), urmând apoi o lucrare în maghiară din 1571 (80, p. 32), o alta din 1572, probabil, despre *Craiuul Sigismund* (83, p. 34-35). Transilvanicele lui Veress, din lucrarea bibliografică menționată, continuau cu o ediție din 1573, de *Cântece istorice*, tot în maghiară (84, p. 35), cu *cronica regelui Bela*, în maghiară, apărută la Gașpar Heltai (87, p. 36) în 1574, cu *Cancionala Az az a Historis Enekes Könyv...*, tot în același an, la Gașpar Heltai (88, p. 36-37); cu *Chronica az magyarok dolgairól...*, în 1575 (89, p. 37-38), *Genealogia historica...*, în 1576 (90, p. 38-39), în 1577 cu *Historis Enek...* (92, p. 39), cu *Az ötodik resze Matyas Kiraly dolgainac...* în 1577 (93, p. 39-40), cu *Ket szep historia...* în 1580 (99, p. 41), cu *Matyas Kiraly...* tot în 1580 (100, p. 42), cu *Szep ieles historias enek...* în 1581 (102, p. 43), cu *De administratuione Transylvaniae dialogus...*, în 1584 (109, p. 46), cu *De fontium et fluviorum origine ac fluxu...* în 1585 (112, p. 48-55), în 1596 cu *Brevis enarratio rerum a Serenissimo Transylvanicae Principe Sigismundo Anno 1595 gestarum* (125, p. 60), precum și cu *Histoia melyben az felseges Bathori Sigmondnae...*, din 1596 (127, p. 61). Este doar o idee despre titlurile care, eventual, ca *transilvanice*, ar putea fi făcute cunoscute și prin *Bibliografia Veche a României*, publicului și cercetătorilor români. Prin conținutul cultural și istoric al unor astfel de tipărituri, s-ar deschide mult tematic repertoriul bibliografic vechi al României și am putea surprinde mult mai multe aspecte ale consonanței zonei noastre cu istoria, cultura și arta europeană, decât se cunoaște până acum. Extinderea efortului de bibliografiere ar reprezenta pentru noi o vertabilă îmbogățire culturală,

inclusiv în privința influențelor culturale de care au putut beneficia, mai mult sau mai puțin și românii, de-a lungul veacurilor, sau a cunoașterii mai bine a cadrului istoric și cultural instituit în preajma lor, în anumite etape istorice. Nu mai vorbim de implicațiile privind consolidarea cunoștințelor noastre de istorie zonală și europeană, fără de care nu putem scrie despre trecutul istoric și cultural propriu, pentru că nu am avea termeni de raportare.

Pe acest fond, al multiplelor beneficii culturale pe care le-ar putea avea un atare act, se poate pleda și pentru includerea în BRV a lucrării amintite a lui Barovius. Deși nu s-a născut în Transilvania, după prădarea de către turci a reședinței familiale și periplul său european, savantul, figură importantă a Renașterii maghiare, de fapt și a celei europene, a devenit transilvănean la propriu (de fapt a și a murit la Târgu Mureș în 1601). Lucrările sale literare (de exemplu a tradus în maghiară *Catilina* și *Iugurtha* de Sallustia, a scris poeme în latină și greacă, note de călătorie prin Europa, inclusiv prin Moldova etc.), istorice (îndeosebi relatarea despre *Istoria Ungariei în 1592-1598* prezintă un interes deosebit), de drept etc., pledează din plin pentru necesitatea de-a i se acorda o atenție deosebită, inclusiv din perspectiva bibliografiei și pentru uz românesc a lucrărilor sale, inclusiv a eseului despre legislația aflată în vigoare în vremea sa, tipărit la Cluj în 1593. Dar impedimentul este că dacă s-ar include în BRV tipăritura amintită, atunci ca figură însemnată a Transilvaniei sfârșitului secolului al XVI-lea, ar fi necesar, probabil, să se aibă în vedere, ca și în Bibliografia maghiară, inclusiv operele sale tipărite în diferite centre europene ale Umanismului și Reformei (fiind de amintit și faptul că Barovius aderase la calvinism și a avut o relație complexă cu Principele Sigismund Bathori, de a cărui protecție s-a bucurat în fond), ceea ce ar avea consecințe speciale pentru un atare demers cu totul înnoitor de repertoriere.

De asemenea un atare efort ar însemna și o dublare, sau suprapunere a trimerelor din Bibliografia maghiară, pe care desigur nu ar trebui să o copiem, să o preluăm mecanic, ceea ce implică noi impedimente. Și situația ar deveni jenantă pentru edițiile din care nu există exemplare în țară, ci, uneori, doar pe teritoriul Ungariei, ceea ce ar presupune obținerea acordului deținătorilor pentru reevaluarea lor. În cazul tipăriturii în cauză, din fericire sunt cunoscute din bibliografie cel puțin 3 exemplare păstrate, două la Sibiu, prezentate în catalogul său de către Doina Năgler, și altul la Batthyaneum, semnalat în 1980, ceea ce invită la descrieri amănunțite (cu detalii privind posesorii, legătura, arta tiparului, hârtia folosită la imprimare etc.)

Prin intermediul studiului de față se urmărește doar să se discute cazul în speță al valoroasei lucrări, apărută în vestita officină de la Cluj, cu nimic inferioară celor europene ale vremii, mobilizându-se câteva argumente *pro* și *contra*, la care desigur, mai trebuie să se mediteze. Discuțiile abia se deschid, pe tema dată și pentru moment e bine probabil că încercăm doar să problematizăm situația puțin mai altfel ca până acum, ceea ce am și încercat prin lucrarea de față.

Note:

1. Cu ocazia respectivă am realizat și câteva fotografii ale exemplarului, cu camera digitală, cu acordul conducerii Bibliotecii Naționale a României, care patrona editarea volumului, însă, din păcate, nu au mai existat fonduri pentru apariția sa.
2. Organizate de către prof. univ. dr. Eva Mârza sub egida Universității 1 Decembrie 1918 din Alba Iulia.
3. Cristina Bica, *Tipăriturile românești vechi existente în Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia (Catalog)* în *Apulum*, XVIII, 1980, p. 233-251.
4. Motivele autoarei pot fi de altfel foarte bine înțelese, pentru că, dacă și-ar fi dus cercetarea până la ultimele consecințe, studiul ei ar fi crescut deosebit de mult, devenind o carte consistentă. Dar dincolo de considerațiile noastre actuale, autoarea a evaluat reperatele cheie ale fondului de carte veche românească de la Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia, încât studiul său constituie un reper bibliografic indispensabil. La 30 de ani de la redactarea studiului ne permitem doar câteva aprecieri care ar putea îmbogăți teoretic atât modul de abordare al autoarei din 1980, cât și, îndeosebi (și ne canalizăm strădanile înspre acest aspect), cel al BRV - ului.
5. Eva Mârza, *Tipărituri românești vechi într-o bibliotecă vieneză din secolul al XVIII-lea în Valori Bibliofile din patrimoniul cultural național. Valorificare cercetare*, Râmnicu Vâlcea, 1980, p. 308-312.
6. Lucrarea nu figurează în BRV, sau în *Bibliografia Româno-Ungară* a lui Andrei Veress, dar ea este una dintre aparițiile importante ale oficinei tipografice Heltai, activă la Cluj, în primul secol al istoriei tiparului de pe teritoriul actual al României, ceea ce ar impune introducerea ei în repertoriul nostru bibliografic general.
7. Și prin aceasta ne deschidem un nou subiect de cercetat, respectiv cel al oportunității introducerii titlurilor respective în BRV, dar deocamdată nu dezvoltăm subtema respectivă în mod special, pentru că ea ar schimba cronologia actuală a BRV-ului, ceea ce se pretează la o abordare interpretativă mai complexă.
8. Vezi Petrus Kulcsár, *Catalogus incunabulorum Bibliothecae Batthyanyanae*, Szeged, 1965, 426, 427, 428, p. 81-82.
9. În acest loc al comunicării de față am putea pleda chiar pentru modificarea denumirii repertoriului tipăriturilor vechi apărute pe teritoriul României în decursul veacurilor din *Bibliografia Românească Veche*, cu sigla corespondentă - BRV în *Bibliografia Veche a României*, cu sigla BVR, ceea ce ar evita eventuala acuzație (neformulată ca atare în mod direct, sub aspect teoretic, dar pusă în practica realizării de cataloage, prin tentativa ruperii *transilvanicelor* considerate „neromânești” - este vorba despre tipăriturile națiunilor conlocuitoare din Transilvania, maghiarii, sașii și secuii etc., din corpus-ul mare al *Bibliografiei Veche a României*), de includere „frauduloasă” a produselor tiparului datorate națiunilor respective sub egida *Bibliografiei Românești Veche*. Dar nu numai situația lor este implicată sub aspect teoretic și practic ci și cea a tipăriturilor celorlalte entități etnice sau naționale care au beneficiat de ediții, redacte în limba proprie, sau în limbile internaționale ale culturii europene, apărute pe teritoriul delimitat actualmente de granițele României, de exemplu cele grecești, armenе, bulgare etc., dar în legătură cu astfel de produse ale tiparului și ele „neromânești” nu au fost formulate obiecții de procedură, pentru că realmente edițiile respective își au locul în *Bibliografia* menționată, după cum își pot găsi locul sine qua non și în *Bibliografiile generale ale diferitelor entități etnice sau naționale amintite*. Criteriul acesta selectiv, al apartenenței teritoriale a tipăriturilor și ofinelor tipografice vechi la o anumită entitate statală, contemporană sau din vechime, rămâne un principiu de bază al redactării unei *Bibliografii generale referitoare la tipăriturile vechi*,

- la care nu se poate renunța, impunându-se necesitatea aplicării lui consecvente, până la capăt, adică până la ultimele consecințe, tocmai datorită faptului că el este un *criteriu de bibliografiere de bază*. Prin abordarea unor teritorii, cum este cel al Transilvaniei, de exemplu, care a stat din plin în atenția școlii bibliografice maghiare, ca teritoriu care a aparținut fostei Coroane a Regelui Ștefan, de către mai multe școli bibliografice se poate ajunge nu la concurență ci la un fructuos și profitabil dialog cultural, pentru toate părțile implicate. Repertoriile maghiare RMK și RMNy constituie de fapt un fericit exemplu de urmat în acest sens și nimeni nu simte nici o frustrare pentru faptul că specialiștii maghiari au trecut la bibliografierea tuturor aparițiilor tipografice româneștice din teritoriile care au aparținut Coroanei Sfântului Ștefan, pentru că în urma muncii respective au ieșit la iveală, de exemplu, ediții românești care sunt cunoscute pe baza unor unicate păstrate în biblioteci din Ungaria și aceste ediții au fost făcute publice și în beneficiul școlii bibliografice și al istoriografiei românești. Mai mult, produsele tiparului românesc din teritoriile respective au fost incluse chiar în repertoriile denumite (în traducerea noastră liberă) *Cărți Vechi Maghiare* și *Tipărituri Vechi Maghiare* și nu *Cărți Vechi* sau *Tipărituri vechi ale Ungariei*, dar aceste mici nuanțe ale titlurilor repertoriilor respective nu au relevanță în domeniul *Bibliografiei* ca disciplină științifică, ceea ce ne interesează prioritar în cazul considerațiilor noastre de față și ca atare nici titlurile publicațiilor respective nu ne par nepotrivite, ci ne raportăm la repertoriile respective în ansamblul lor ca la instrumente de lucru absolut necesare, inclusiv cercetării bibliografice românești și ca la un *model de bibliografiere științifică diversificată a vechilor produse ale tiparului, dintr-o zonă importantă a Europei Centrale*.
10. Doina Năgler, *Biblioteca Muzeului Brukenthal. Catalogul Transilvanicelor*, Vol. I (Sec. XVI-XVII), Sibiu, 1974 și Vol. II (Sec. XVIII), Sibiu, 1982.
 11. Andrei Veress, *Bibliografia română-ungară. Volumul I. Românii în literatura ungară și ungarii în literatura română (1473-1780)*, Vol. II (1781-1838); Vol. III (1839-1878)/ București, 1931;
 12. BRV, I, 138, p. 447.
 13. BRV, IV, 7, p. 10
 14. Doina Năgler, *op. cit.*, Sibiu, 1982.
 15. Andrei Veress, *op. cit.*, București, 1931, I, 29, p. 12.

Bibliography:

- Cristina Bica, *Romanian Old Printings from the Batthyaneum Library, Alba Iulia (Catalogue)*, în *Apulum*, XVIII, 1980, p. 233-251.
- Petrus Kulcsár, *The Catalogue Containing Incunabula from the Batthyaneum Library*, Szeged, 1965
- Eva Mârza, *Romanian Old Printings from a Viennese Library of XVIIIth Century*, în *Bibliophile Assets from the National Cultural Heritage. Valorization - Research*, Râmnicu Vâlcea, 1980, p. 308-312.
- Andrei Veress, *Romanian-Hungarian Bibliography. Romanians in Hungarian Literature and Hungarians in Romanian Literature*, Vol. I (1473-1780), Vol. II (1781-1838), Vol. III (1839-1878), Bucharest, 1931;
- Old Romanian Bibliography, I-IV, Bucharest, 1903-1944.
- Doina Năgler, *Library of the Brukenthal Museum. Catalogue of Transilvanicae*, Vol. I (Sec. XVI-XVII), Sibiu, 1974 and Vol. II (Sec. XVIII), Sibiu, 1982.